

Питання історичного краєзнавства

В. Г. САРБЕЙ (Київ)

Місце часопису "Кур'єр Кривбасу" у сучасному всеукраїнському краєзнавчому русі

1993 р. Кривий Ріг збагатив краєзнавчу літературу України книжкою тодішнього співробітника міської газети "Червоний гірник" Григорія Гусейнова "Незаймані сніги. Оповіді пошуків і знахідок". Багатим фактичним матеріалом про малозначних нині або й широко відомих діячів культури, так чи інакше причетних до історії міста, вона спростувала поверхове, але досить поширене уявлення про його нібито провінційну культурну заштатність. "Такий собі райцентр із мільйонним населенням", що "відчуває національне хіба на рівні підсвідомості"¹ — це визначення, проголошене у вересні 1994 р. одним із заїжджих журналістів, який чомусь не помітив у Кривому Розі наявності визначного культурного феномену: стабільного з квітня того ж року видання загальноукраїнського двотижневика "Кур'єр Кривбасу".

Журнал продовжує регулярно виходити й Донині. Його соціологічна служба провела в липні 1995 р. опитування у Кривому Розі, внаслідок чого виявилось, що найбільший читачький контингент журналу (майже 70 відсотків) становлять учителі і робітництво віком 40—50 років (№ 34; 14)*, тобто вже цілком зріла національно свідомо громадськість, потенційно повністю готова поповнювати лави ентузіастів краєзнавчого руху. Саме до таких патріотично настроєних земляків звернувся один з читачів журналу, криворізький майор міліції Б. Мариненко. Він пише у своєму листі, опублікованому на першій сторінці тридцятого номера: "Дуже добре, що "Кур'єр Кривбасу" так багато дає матеріалів з історії нашого краю, вчить любити Україну. Він повинен стати постійним читанням кожного вчителя, усіх, хто хотів би бачити нашу державу міцною, незалежною".

На жаль, на сьогодні таких самих, як наведених по Кривому Розі, статистичних даних про читачів "Кур'єра Кривбасу" в інших регіонах України немає, хоча за змістом половини публікацій, місяцями розповсюдження понаддвохтисячного тиражу журналу як "двотижневого часопису України" він є загальноукраїнським періодичним виданням. Це особливо наочно видно по його автурі. Поряд з більшістю криворізьчан тут друкуються також кияни, харків'яни, черкашани, одесити, дніпропетровці, запоріжці, сімферопольці, херсонці, миколаївці, кіровоградці, житомирці, хмельничани, чернігівці, полтавчани, вінничани, львів'яни, тернопільці (причому не лише з обласних центрів, а й з інших міст, селищ, сел), представники української діаспори Чехії, Німеччини, Англії, Канади, США, Австралії). А очолив "Кур'єр Кривбасу" той самий вищезгаданий Григорій Гусейнов, журналіст — за фахом, краєзнавець — за покликанням. Уже як головний редактор двотижневика він публічно рішуче відмежовується від тої історії, "де роками панували не історична правда, а ідеологічно виважена більшовизмом дозованість і чіткий розподіл на "своїх" та "ворогів"².

Отже, у криворізькому журналі з'являються об'єктивно виважені, свіжі за фактажем, оригінальні за авторським підходом, з широким залученням краєзнавчих матеріалів біографічні публікації про діячів догготривалого процесу українського національного відродження від

Миколаєва Д. Кремінь, зробив на цій досі німій площі великий прорив у плані видавничого і культурологічного (№ 31; вкладка "Поштова скринька").

На сторінках "Кур'єра Кривбасу" краєзнавці Півдня України поновили наступ на утверджену польською і російською шовіністично-великодержавницькими історіографіями концепцію Дикого Поля, згідно з якою територія між Інгульцем і Дніпром нібито аж до проголошення тут російським царизмом Новоросії в останній чверті XVIII ст. була повністю незалюдненою і цивілізаційно неосвоєною. Спираючись на багаточисельний фактичний матеріал наукових праць академіка Д. Яворницького, О. Кухар-Онишко з Миколаєва ще раз доводить, що вищезгадана концепція є ідеологічним міфом, яким політики спочатку Речі Посполитої, а згодом — Російської імперії намагалися обґрунтувати свої права на південноукраїнські землі (№ 24; 24—27). Але автор і не перебільшує наукової ґрунтовності своєї розвідки і, отже, закликає колег до дальшої широкомасштабної дослідницької роботи щодо міграційних проблем в історії Півдня України з метою, зокрема, виявити, які насправді "блага" принесла цьому краю царська, а потім радянська колонізація, індустріалізація, депортація тощо.

Проти тої самої концепції Дикого Поля спрямовані й вміщені в одному з номерів "Кур'єра Кривбасу" "полемічні нотатки" криворізьких краєзнавців В. Стецюка, О. Мельника, В. Тітова. Об'єктивно захисником цієї концепції виступив київський (колись — криворізький) професор П. Варгатюк, який 1994 р. опублікував у криворізькій газеті "Червоний гірник" статтю на захист давньої офіційної версії, за якою історія Кривого Рога починається із заснування на його місці 1775 р. поштової станції. Названі ж опоненти П. Варгатюка аргументовано з використанням багатьох різноманітних за походженням змістом джерел доводять, що Кривий Ріг як поселення існував задовго до відкриття поштової станції і наполягають на доцільності продовження пошуків "більш конкретних і вагомих джерел, які дадуть змогу остаточно з'ясувати це питання"⁴.

Наявність великої кількості поселень на землях Війська Запорозького підтверджує різноманітними архівними джерелами університетський професор і церковний діяч Ю. Мицик, який регулярно виступає на сторінках "Кур'єра Кривбасу" з історико-краєзнавчими розвідками. Зокрема, він познайомив читачів з виявленими ним в архівосховищах України і Польщі історичними документами, які стосуються території Криворіжжя у XVII — XVIII ст. (№ 17; 3—6; № 34; I) і дозволяють внести ясність в історію його заселення, бо, як підкреслює професор, "чітко фіксують наявність козацьких поселень на берегах ріки Саксагані задовго до офіційно проголошеної дати заснування Кривого Рога, вказують на істинних, а не вигаданих першопоселенців, засвідчують колоніальний характер Російської імперії, котра чинила перепони втікачам на землі Війська Запорозького з ближніх українських земель, прагнучи в той же час (Що видно з інших джерел) спрямувати, хоч без особливого успіху, сюди потік іноземної колонізації"⁵.

Рішучий противник недавно відзначуваних "двохсотріч" Дніпропетровська, Одеси, Нікополя, Сімферополя, дати заснування яких улаштувачі офіційних ювілейних урочистостей пов'язували з виданням відповідних державних документів Російської імперії, Ю. Мицик доводить на сторінках "Кур'єра Кривбасу", що справжній вік цих міст набагато більший, бо на їх місці існували поселення задовго до приходу сюди російських військ. У статті-рецензії на книгу О. Болдирєва "Одесі — 600. Історичний нарис" (Одеса, 1994) професор Ю. Мицик недвозначно висловлює свою принципову позицію щодо підходу до розв'язання подібних питань: "Як правило, істориками береться до уваги перша згад-

ка про місто, нерідко про населений пункт взагалі, або відповідні археологічні дані. При цьому все стає на свої місце" ⁶.

Виходячи у своїй багатогранній дослідницькій творчості на висвітлення діяльності видатних історичних осіб далекого і недавнього минулого України, отець Юрій (Мицик) і їх прагне подати читачам "Кур'єра Кривбасу" в контексті історичного краєзнавства Січеславщини (Катеринославщини, Дніпропетровщини). Внаслідок цього творчого процесу й з'явилися на сторінках журналу Мицикові розвідки про Богдана Хмельницького на Криворіжжі (№ 32; 4—5), про родичів Симона Петлюри у Січеславі-Дніпропетровську (№ 27; 17), про спілкування багаторічного директора славнозвісного Катеринославського (Дніпропетровського) історичного музею Дмитра Яворницького з дуже популярним за свого життя російським журналістом Володимиром Гіляровським (публікація підбірки епістолярної спадщини здійснена з участю науковця вказаного музею кандидата історичних наук С. Абросимової (№30; 4—10). Завдяки професору Ю. Мицику одержано з Англії мемуари С. Ляшенка — уродженця Нікопольщини. Уривок з них, що розповідає про невисвітлене ще в історичній літературі антирадянське повстання 1920 р., надруковано у "Кур'єрі Кривбасу" (№ 36; 29—30). Високий професійний авторитет Ю. Мицика журнал використовує і для посилення історико-краєзнавчого руху, залучення до його лав нових ентузіастів, озброєння їх науковою методикою і вже набутим досвідом дослідницьких пошуків і опрацювання історико-документальних матеріалів. Отож свою ґрунтовну рецензію на найновіше (1994 р.) видання каталога архівних справ Коша нової Запорозької Січі 1713—1776 рр. цей же висококваліфікований дослідник завершує зверненням: "Слово за вами, шановні краєзнавці", закликаючи їх до безпосереднього опрацювання змісту оригіналів історичних першоджерел (№ 22, 21).

Значне місце відведено у "Кур'єрі Кривбасу" обрамленим у місцевий колорит краєзнавчим сторінкам історії національно-визвольних змагань українців — від широковідомої Жовтоводської битви Богдана Хмельницького 1648 р. (№ 4; 5, 21) до майже невідомого широкому загалу України самоспалення Михайла Сороки у Кривому Розі 1994 р. Самогубець залишив записку такого змісту: "Я мушу висловити свій протест комуністичній партії, російському шовінізмові — цій страшній імперії..." ⁷.

Опублікована зроблена кореспондентом "Кур'єра Кривбасу" низка мемуарних записів старожилів про життя мешканців Кривого Рога на початку ХХ ст. (№ 5—6; 4—5), про виробничі та побутові взаємини між найманими робітниками, власниками і управителями сільськогосподарських економій та рудників, про тодішні умови праці (№ 20—21). Автор-співробітниця Криворізького краєзнавчого музею І. Банова — цілком мас рацію, заявляючи, що без деталей спогадів старожилів "історія рудників Криворіжжя не може бути змальована досить повно" ⁸. Окремою підбіркою надруковано зроблені в 1930-х роках мемуарні записи про загибель гірників на виробництві внаслідок обвалів на шахтах у кінці ХІХ — на початку ХХ ст. (№ 28, 15—16).

Прилучився "Кур'єр Кривбасу" публікацією мемуарних записів і до такої активно розроблюваної в останні роки краєзнавцями всієї України історичної проблеми, як голодомор 1932—1933 рр. на Криворіжжі (№ 3; 15—16, 24). Цю ж тему підсумовують тукові публікації В. Москаленка, О. Нікілева, Н. Пісної (№ 15—16; 28—30; № 18; 20—22; № 35; 14—19). Для краєзнавців-початківців "Кур'єр Кривбасу" об'єктивно виконує функції ще й навчального посібника. Зокрема, знайомить з різноманітними видами джерел історичного пізнання. Так, криворіжчанин М. Вербовий, вивчаючи говірки своїх земляків початку ХХ ст.,

використав як історико-лінгвістичне джерело написи, вишиті на рушниках з колекції Криворізького історичного музею (№ 8, 9).

Мимохідь про перехід у фонди Київського меморіального музею Лесі Українки сорока вишитих рушників, колись власності родини Чикаленків, згадав киянин Ф. Погребенник, розповідаючи на сторінках "Кур'єра Кривбасу" (№ 12, 11—13) про свою колекцію колись належних тій родині фотографій із зображенням широковідомих й незаслужено забутих українських діячів культури і громадського руху перших десятиріч ХХ ст., реальних картин життя тогочасного українського села. Учений-колекціонер звертається з сторінок журналу з проханням допомогти фізичному збереженню безцінних фотоматеріалів шляхом & репродукування, а також цілком правомірно порушує питання про доцільність відкриття в одній з двох колишніх садиб Чикаленків на Черкащині та Херсонщині краєзнавчого музею діячів української культури й науки.

Міцні "просвітницькі" традиції, якими уславилася Катеринославщина перших десятиріч ХХ ст., дістали відображення у розвідках О. Козленка про учителя земської школи в Широкому (нині селище міського типу) Херсонського повіту Петра Лобановського (його зусиллями було споруджено і відкрито 1914 р. Народний дім, що став центром спільної діяльності місцевих споживчо-кооперативного і просвітницького товариств) (№ 25; 27—28), а також про часопис "Зоря", котрий видавався у названому містечку в 1917—1918 рр. (№ 15—16; 32). Можна нагадати, спираючись на документи Центрального державного архіву вищих органів України, що тоді в період Української національно-демократичної революції "просвіти" були організовані у десятках населених пунктів Катеринославщини, зокрема, у Кривому Розі діяв центральний просвітницький орган, який видав справами позашкільної освіти всієї губернії⁹.

А далі, вже за радянської влади, настала повсюдна ліквідація "просвіт" в Україні і настирлива політика русифікації всіх навчально-освітніх закладів, що мала на меті, як влучно висловився на сторінках "Кур'єра Кривбасу" криворіжчанин О. Любар, "плодити громадян без історичної пам'яті/ національної гідності, людей, в яких послаблене відчуття батьківської землі рідного народу"¹⁰. Він же пригадав типовий випадок з своїх юнацьких років, коли у відповідь на краєзнавчу усну інформацію одного з його товаришів про річку Базавлук як пам'ятне місце, пов'язане з підготовкою українських козаків до Жовтководської битви 1648 р., тодішній лідер комсомолії Кривбасу безапеляційно заявив: "Та це ж справжній націоналізм. Все, що пов'язане з старовиною, — це комсомольцо ні до чого"¹¹.

Проте і в ті найпохмуріші часи нещадного переслідування радянськими властями ідей українського націоналізму та їх живих і мертвих носіїв знаходилися і такі вихователі молоді, які попри всі офіційні перепони намагалися нести їй (хоч і в завуальованому вигляді) корисну інформацію про "заборонених" істориків. Колишній криворіжчанин Ю. Семенко, якого воєнна доля закинула до Німеччини, де він тепер мешкає, згадав добрим словом на сторінках "Кур'єра Кривбасу" професора Дніпропетровського університету Д. П. Пойду (1908—1992), бо саме з історіографічних екскурсів в його лекціях студенти "здобували відомості й про українських "буржуазно-націоналістичних" учених істориків, знаних нами до того лише з соковитих лайок комуністичної преси"¹². В наш час мемуарист плідно співробітничав на ниві історичної науки з дніпропетровськими колегами. Один з них, доцент Дніпропетровського університету М. Чабан, розповів на сторінках "Кур'єра Кривбасу" (№ 7, 10—11) про творчий доробок Ю. Семенка, зокрема, повідомив про упорядкований ним збірник документів "Голод 1933 року в Україні", що опублікований у Дніпропетровську в 1993 р.

Привертає увагу читачів вміщений на першій сторінці № 15—16 "Кур'єра Кривбасу" і пристрасний та глибоко аргументований виступ Ю. Семенка на захист доброго імені свого односельця й знайомого з Криворіжчини — українського поета М. Пронченка, який водночас був і товаришем І. Багряного, посмертно 1992 р. нагородженого за написані в еміграції художні твори Державною премією ім. Т. Шевченка. М. Пронченко, "що за українську ідею пройшов через большевицькі тюрми і концтабори і не зламався, і нарешті був розстріляний у Кривому Розі гестапівськими посіпаками в 1942 р." (з присвяти І. Багряного до його повісті "Розгром"), у виданій у Києві 1994 р. і ще заздалегідь широко розрекламованій українською пресою двотомній праці "Репресивно-каральна система в Україні. 1917—1953" (упорядник-історик І. Білас) був проголошений агентом НКВД, "Ця реклама ще перед виходом у світ книги, — пише у своїй статті "Мертвого роблять агентом" Ю. Семенко, — свідчить про величезну владу і вплив її видавця, перелік його титулів займає кілька рядків. Разючу протилежність їм являє собою слабкість, непереконливість, хибність, а в деяких випадках і безглуздість аргументації упорядника названого збірника" ¹³. "Стійким членом партії КВД — Куди Вітер Дує", дослідником, що "не заслуговує ніякого довір'я", кваліфікує на сторінках "Кур'єра Кривбасу" І. Біласа й письменник з Дніпродзержинська, член Спілки письменників України М. Кучер (№ 30; 1).

І в тому ж номері журналу теплий спогад про спілкування з М. Пронченком і про обставини його арешту і розстрілу за нелегальну патріотичну діяльність в ім'я визволення України від німецької окупації ще одного колишнього криворізького земляка, а нині відомого українського поета в **Канаді** Яра Славутича (№ 30, 22—23). Як бачимо, обстоюючи історичну правду, "Кур'єр Кривбасу" не схиляється й перед сьогоднішніми сильними світу цього, відверто таврує кривди і негаразди нашого часу. Зокрема, одне з своїх тривожних спостережень з приводу тенденцій розвитку освітньої справи (але це саме можна побачити і в інших сферах соціально-економічного, політичного і культурного життя сучасного українського суспільства) журнал узагальнив так: "Отже, русифікація замінюється американізацією. Що це: мода, потреба суспільства, примхи батьків» щоб було не так, як у інших?" ¹⁴. Це висловлення історика-краєзнавця з Кривого Рога О. Любара. Але ж про те саме явище тривожиться й Л. Сенік зі Львова. Він пише у листі до редакції: "Та коли зайшла мова про загрози, то чи не найбільша — від "всесильного доляра", як казав колись Артем Хомик, від міжнародної синтетички, яка з'їсть наші душі, продасть їх (продамося самі) золотому тельцю. Не знаю, як у вас, але тут, у т. зв. П'ємонті дуже кепські справи щодо цього" ¹⁵.

Та й в історичному минулому "Кур'єр Кривбасу" порушує найгостріші питання, навколо яких не вщухають громадські дискусії. Головний редактор заслужено пишається цією стороною діяльності журналу, в листі (18.08.94) до автора цього огляду наголошує: "Видання — єдине в Кривому Розі, де публікуються матеріали донедавна "забороненої" тематики. Зокрема, про визвольні змагання в Україні, спогади учасників ОУН-УПА, в'язнів ГУЛАГів, портрети видатних діячів України — Мазепи, Петлюри". Виразне прагнення журналу до максимальної об'єктивності у висвітленні історичного процесу підносить його авторитет серед читачьких мас — резерву поповнення сучасного історико-краєзнавчого руху.

Не забуває "Кур'єр Кривбасу" і народознавчу проблематику, проголошену ним одним з головних напрямів своєї діяльності, висвітлюючи її як у загальноукраїнському, так і в історико-краєзнавчому аспекті. О. Мельник подав цікаву підбірку видобутих ним з архівів фольклорних

записів криворіжчан про Нестора Махна. Ось вірєць народного бачення особистості "великого утопіста і авантюриста, видатного полководця, громадського діяча і журналіста": "Облітав Махно своє Криворіжжя. Слухай народ! Ніякої влади не має бути, народ — влада"¹⁶. Цей же невтомний журналіст-краснавець опублікував у "Кур'єрі Кривбасу" розвідки про народні ігри і дитячі саморобці іграшки, якими забавлялися криворіжчани на початку ХХ ст. (№ 29; 26), про кобзарів, які й тоді розважали й виховували (№ 33; 23—25), про особливості народної архітектури того ж періоду на Криворіжжі (№ 36; 30—31). А М. Долгов у статті "Репресовані бандури" викладає біографії кількох у свій час дуже популярних на Дніпропетровщині народних бандуристів, які зазнали переслідувань з боку сталінського тоталітарного режиму (№ 35; 8—11).

Про унікальне Товариство дніпровських лоцманів, що проіснувало з кінця ХVІІІ ст. до 1932 р., про професійну діяльність його членів, соціальний стан, їх предків часів Запорозької Січі і нащадків розповіла Н. Нікуліна (№ 34; 12[^]-14). І, мабуть, тематично примикає до народознавчої проблематики стаття В. Ковтун з Дніпропетровська під заклічним заголовком "Повернемо стару добру традицію до життя" (№ 34; 19—21). В ній висвітлюється активна культуртрегерська благодійницька діяльність, якою займалися в різних регіонах України ХІХ — початку ХХ ст. багаті підприємці-брати Смирєнки, Терещєнки, Харитєнки, О. Алчевський, О. Поль, В. Тарновський. Порушується актуальне для нашого часу питання відродження меценатства — істотного засобу матеріальної підтримки духовних цінностей українського народу (№ 34; 19—21). Читачі і автори "Кур'єра Кривбасу" просять редакцію вміщувати в журналі якомога більше матеріалів народознавчо-краснавчої проблематики: "Хто тут жив, хто ходив, хто орав і полював, хто нападав і захищався, виборював свою волю. Таких публікацій, на жаль, скільки б не було, їх завжди мало в пресі"¹⁷. Високо оцінюють культурно-просвітницьку місію "Кур'єра Кривбасу" в Україні та його внесок у розвиток краснавства, яке чи не найбільше сприяє утвердженню і поширенню української національної свідомості в масах, найвизначніші представники сучасної духовної еліти українського народу. Гадаємо, що на завершення цього огляду цілком доречніш буде з багатьох десятків відгуків про журнал процитувати витяги хоч би з деяких із них:

М. Жулинський, академік НАН України, директор Інституту літератури ім. Т. Шевченка НАН України (Київ): "...Те, що ви робите, є вже визначною сторінкою в духовній історії України" (№ 22; 2).

я. Ісаєвич, академік НАН України, директор Інституту українознавства НАН України, президент Міжнародної асоціації українців (Львів): "Ви дуже добре поєднуєте загальноукраїнські і криворізькі матеріали" (№ 32; вкладка).

о. Микитєнко, головний редактор журналу "Всєсвіт" (Київ): "...Можна хвалити особливо цікаві матеріали (для мене, наприклад, дуже цікаві краснавчє статті і нариси, пов'язані саме з Криворіжжям...)" (№ 36; вкладка).

і. Данилюк, член Спільки письменників України (сміт Васильківка Дніпропетровської обл.): "...Прочитав усі номери "Кур'єра", побачив і переконався, що не вмерла Україна у Кривому Розі" (№ 12; 1).

Ф. Погребєнник, провідний науковий співробітник Інституту літератури ім. Т. Шевченка НАН України (Київ): «Матеріали в «Кур'єрі Кривбасу» справляють присміне враження, насамперед своєю живою проблематикою, жвавістю викладу матеріалу, насичєністю важливою інформацією, зокрема "кривбасівською". Адже кожен край України має свою історію, свій колорит, своє заглиблення у загальноукраїнську бувальщину, культуру» (№ 9, 1).

Д. Бакуменко, член Спілки письменників України (Київ): "Треба правдиво передавати молоді традиції та історію нашої держави, бо все було — і гарне, і погане... Зосереджуйте увагу на Криворіжжі, Дніпропетровщині, Запоріжжі, на козацькій славі й історії України, на робітничій славі Криворіжжя" (№ 7; 1).

Вважаємо висловлені побажання цілком слухними для подальшого удосконалення всього змісту журналу, в тому числі й його краєзнавчих публікацій. Важливу позитивну громадську роль "Кур'єра Кривбасу" визнала й місцева адміністрація. В інтерв'ю, даному редакції журналу, голова Криворізької міської Ради народних депутатів Ю. Любоненко заявив: "Вкрай потрібну справу робить і колектив всеукраїнського журналу "Кур'єр Кривбасу", очолюваний Григорієм Гусейновим, видаючи на власний кошт часопис, що ось уже другий рік висвітлює питання історії України, Придніпров'я і Криворіжжя, багатовікової нашої культури і літератури"¹⁸.

* Тут і далі узагальнені автором спостереження і висновки супроводжуються прямо в тексті відповідними посиланнями на номер і сторінку "Кур'єра Кривбасу" (зазначаємо, що нумерація його послідовно суцільна, без річних розривів). Посилання на прямі цитування з публікацій "Кур'єра Кривбасу" чи інших джерел подаються після всього тексту даного огляду.

¹ Г а в р о ш О. У Кривому Розі — лад і спокій... // Срібна земля. 1994. 10 вересня.

С. 12.

² Г у с е й н о в Г. "Мій ярий крик, мій біль тужливий" // Кур'єр Кривбасу. 1994. №2. С. 14.

³ І в а щ е н к о Г. Історик за покликом серця // Кур'єр Кривбасу. 1995. № 31.

С. 14.

⁴ С т е ц ю к В., М е л ь н и к О., Т і т о в В. У місці злиття річок.. Полемічні нотатки щодо історії нашого міста. // Кур'єр Кривбасу. 1995. № 24. С. 29.

⁵ М и ц и к Ю. З козацького минулого Криворіжжя // Кур'єр Кривбасу. 1995. №34.

С. 1.

⁶ М и ц и к Ю. Одесі — 600 // Кур'єр Кривбасу. 1995. № 25. С. 6.

- ⁷ Р и с і ч Й. Самопожертва в ім'я свободи і демократії в Україні // Кур'єр Кривбасу. 1994. № 19. С. 2.

⁸ Б а н о в а І. Криворізькі пани // Кур'єр Кривбасу. 1994, № 20—21. С. 7.

⁹ Центральний державний архів вищих органів України, ф. 2201, оп. 2, спр. 378, арк.

89.

¹⁰ Л ю б а р О. З вогню та в полум'я // Кур'єр Кривбасу. 1994. № 3. С. 22.

¹¹ Там же.

¹² С е м с н к о Ю. Наука-мука // Кур'єр Кривбасу. 1994. № 20—21. С. 25.

¹³ С е м е н к о Ю. Мертвого роблять агентом // Кур'єр Кривбасу. 1994. № 15—16.

СІ.

¹⁴ Л ю б а р О. З вогню та в полум'я // Кур'єр Кривбасу. 1994. № 3. С. 22.

¹⁵ С е н и к Л. Лист до редакції // Кур'єр Кривбасу. 1995. № 38—39. Остання сторінка обкладинки.

¹⁶ М е л ь н и к О. Фольклорні джерела про Нестора Махна // Кур'єр Кривбасу 1995. № 38—39. С. 64.

¹⁷ В о р ф л і к А. Лист до редакції // Кур'єр Кривбасу. 1995. № 38—39. Остання сторінка обкладинки.

¹⁸ Л ю б о н е н к о Ю. Наші пріоритети-відродження та розвиток української та інших національних культур у Кривбасі. Інтерв'ю голови Криворізької міської Ради народних депутатів Ю. В. Любоненка загальноукраїнському журналу "Кур'єр Кривбасу" з